

עד הַגִּין הַחֲמָה, שאמנם תענית מתחילה כבר מעלות השחר, אך איסור עשיית מלאכה קבעו לפי זמן עשיית מלאכה, ונגזר החמה הוא זמן שבו פועלים יוצאים למלאכתם (תוס' לעיל ב, ב). או שאסרו רק מהנגזר החמה משום שאיסור מלאכה קודם חצות אינו איסור בעצם, אלא רק סייג כדי שלא יבואו לעשות מלאכה לאחר חצות, לכן די לאסור מנגזר החמה שהוא תחילת היום לגמרי (מאירי).

גְּמָרָא. מַעֲיָקְרָא תֵּנָא מִנְהָנָא וְלִבְסוֹף תֵּנָא אִיסוּרָא - שלשון 'אוסרים' שנקטה המשנה, משמעו שכל המקומות אסורים, ואינו תלוי במנהג (רש"י). ויש שפירשו, שאין הוכחה מלשון 'אוסרים', כי שייך לומר כך גם על מנהג, אלא מכך שנחלקו בית שמאי ובית הלל בדיון זה, ראייה היא שסברו שזהו איסור ואינו תלוי במנהג, כי אילו היה זה מנהג, אפשר היה לבדוק ולהיווכח מה המנהג (תוס', ע"פ מהרש"א, וראה פני יהושע).

והנפקא מינא אם זהו מנהג או איסור, היא בעוקר דירתו ממקום שאין עושים מלאכה למקום שעושים מלאכה, ואין דעתו לחזור למקומו הראשון, שאם אי עשיית המלאכה היא רק מחמת מנהג, יכול לנהוג כמנהג המקום אליו בא ולעשות מלאכה, לכן אם זהו איסור, שאינו יכול להקל ולעשות מלאכה כדעת אנשי המקום אליו בא, אלא עליו לנהוג כפי שסבר עד עתה שעשיית מלאכה אסורה (מאירי). חילוק נוסף יש לענין נידוי, שאם אי עשיית מלאכה היא רק מחמת מנהג, אין משמתיים את העובר על המנהג, אך אם אי עשיית המלאכה היא איסור, משמתיים את העובר על הדין (תוס' רי"ד).

וְהַתֵּנִינָא רַבִּי יְהוּדָה אָמַר. הַקְדָּמָה: בזמן שבית המקדש היה קיים, קרבן העומר היה מותר את התבואה החדשה שנשרשה לאחר ששה עשר בניסן של שנה שעברה, ותבואה שלא נשרשה עד ההקדשה, היתה אסורה באכילה עד הקדשת העומר בשנה הבאה (רש"י, ע"פ מנחות ע, א).

הַמִּנְכֵּשׁ בְּשִׁלְשָׁה עָשָׂר וְכוּ', דדקדק ואמר 'המנכש' ולא 'הזורע', משום שזריעה של שדה שלימה מותרת אף במקום הגרוד, שאין שום חשש מכשול אם לא תיקלט הזריעה עד הקדשת העומר, שהרי יודע הוא שאסור לו לאכול מהזריעה עד הקדשת העומר בשנה הבאה, לא כן 'המנכש' שעוקר שיבולת אחת וחוזר ושוטלה בין שאר התבואה, שכשיקצר את התבואה תתערב שיבולת זו עמה מכלי שיוכל להכירה, ויכשל באכילתה, שהרי לא הותרה כשאר התבואה מחמת העומר הקרב (צ"ח).

שׁוֹתֵלָה בְּמִקוֹם הַטֵּיט, ואין חשש שמא לא תיקלט יפה ותחמיץ מחמת לחות הקרקע, ויעבור על איסור 'בל יראה', משום שלחות הקרקע אינה מחמצת (קהלת יעקב [לבעל המשכנות יעקב]).

וְאֵין שׁוֹתֵלָה בְּמִקוֹם הַגֵּרִיד, ואין להתיר לשתול ממה נפשך, שאם תקלט קודם שלשה ימים - יתיר אותה העומר, ואם לא תקלט - שוב אינה קולטת ואינה צריכה את היתר העומר, וכמבואר בגמ' להלן ש'כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת', משום ש'שוב אינה קולטת' אין הכוונה שבשום אופן אינה קולטת, אלא הכוונה שרק שבמקום הטיט אינה קולטת, אך אם שותלה במקום הגרוד, היא קולטת אף לאחר ארבעה או חמשה ימים, ויסבור שנקלטה קודם שלשה ימים, ויטעה לומר שהעומר התירה (תוס'; תוס' רבינו פרץ בת' שני; תוס' רא"ש בת' ראשון). או שרק מעצמה אינה קולטת, אבל על ידי השקיה היא קולטת (תוס' רא"ש בת' שני).

לֹא כָּל הָרוּצָה לִישׁוּל אֶת הַשֶּׁם יִשְׁוֹל - לא כל הרוצה ליטול לעצמו כתר פרישות ויראת חטא יטול, שמראה כאילו אינו יכול לבטל מעצמו עול מלכות שמים לילה אחד, ונראה כיוהרא, ועל כן מוחים בידו (רש"י). או שגאווה היא, להראות שלמרות טרדתו יכול לכוון לבו (רש"י ברכות ז, ב).

מִחוּלָּפֶת הַשִּׁטָּה - התנא שסידר את המשניות, טעה באחת מהן והחליף את השיטות (רש"י). ויש שסובר, שהתנא בברכות הוא שהחליף את השיטות שם (ב"י אור"ח ע, ג, בדעת הר"ף והרמב"ם שפסקו שחתן יכול לקרות קריאת שמע בלילה הראשון, משום שלדעתם התנא שם החליף שיטתו, ורשב"ג הוא הסובר שיכול לקרות אם רוצה, והלכה כמוהו בכל מקום). ■ להלכה, בזמננו שגם שאר בני אדם אינם מכוונים חתן חייב לקרוא קריאת שמע (שו"ע שם, ומשנ"ב שם, יד), ואם אינו קורא 'מחזי כיוהרא', שמראה שמכוון בכל שעה (משנ"ב שם).

מִשְׁנֵה. וְחֻכְמִים אֹמְרִים וְכוּ', חכמים חולקים על תנא קמא שבמשנה שבתחילת הפרק, שלדעת תנא קמא מלאכה בערב פסח תלויה במנהג, ולדעת חכמים הוא איסור [לשיטת אנשי גליל], ולכן נאמר 'וחכמים אומרים' בוא"ה החיבור, כיון שהיא שיטה חדשה ואין זה המשך לדברי תנא קמא (תוס' רי"ד). ויש סוברים, שחכמים אינם חולקים אלא מפרשים, שאחרי שהביאה המשנה את דברי תנא קמא שמלאכה בערב פסח תלויה במנהג, מפרטים חכמים את מנהגי המקומות (ע"פ תוס' ד"ה מדקאמר, ורמב"ם בפי' המשנה).

כָּל עֵינָךְ, אחר שכתב התנא 'ובגליל לא היו עושין', הוסיף וכתב תיבות 'כל עינך', ללמד שלא עושים כל יום ארבעה עשר (רבו חננאל). או ללמד שלדעת אנשי גליל כלל המלאכות אסורות, גם כאלו שהתחיל לעשותן קודם לארבעה עשר [שרבי מאיר התיר עשייתן במשנה להלן], וגם שלש אומניות שהתירו חכמים [במשנה שם] לעשותן (מלאכת שלמה, בפי' שני; צ"ח).

הַלֵּילָה, בֵּית שְׁמַאי אוֹסְרִים, שלדעתם איסור המלאכה בערב פסח דומה לאיסור מלאכה של שבתות וימים טובים, וכשם שבהם הלילה הולך אחר היום שלאחרי, כך באיסור מלאכה בערב פסח הלילה הולך אחר היום שלאחרי (מאירי; רע"ב).

וּבֵית הַלֵּל מְתִירִין וְכוּ', שלדעתם איסור המלאכה בערב פסח דומה לתענית, שהלילה אינו הולך אחר היום (מאירי; רע"ב), שחכמים סוברים שטעם איסור עשיית מלאכה בערב פסח הוא כמבואר בירושלמי (ראה מה שכתבנו לעיל ג, ד"ה עד חצות, ולעיל ב, ד"ה ואידך), שאינו בדין שיא עסוק במלאכה בשעה שקרבנו קרב, וכיון שאיסור המלאכה הוא משום שחיתת הפסח הנשחט לכפרה, לכן דינו כאיסור אכילה של תענית שאף הוא לכפרה, שאינו אסור בלילה אלא רק ביום (תוס' י"ט). ויש שפירשו, שלדעת בית הלל איסור עשיית מלאכה בערב פסח שהוא מדרבנן, נכון לדמותו לתענית שאף היא מדרבנן, ולא לאיסור עשיית מלאכה בימים טובים שהוא מדאורייתא (תפארת ישראל, ותמה על התוס' י"ט שכתב שקרבן פסח הוא לכפרה).

ומחלוקת בית שמאי ובית הלל היא רק לדעת רבי יהודה (להלן בגמ') שאיסור מלאכה בערב פסח [לשיטת אנשי גליל] הוא מן הדין, אך לדעת רבי מאיר הסובר שהוא מנהג (ראה להלן בגמ'), לא שייכת מחלוקת, שהרי יכולים לבדוק מה המנהג (תוס'; רא"ש). ויש סוברים, שנחלקו גם לדעת רבי מאיר, מה חשיבות המנהג במקומות שנהגו לא לעשות מלאכה מהלילה, שלדעת בית שמאי הוא מנהג, ולדעת בית הלל הוא מנהג של טעות (ע"פ מאירי ור"ן על הרי"ף כאן, ורש"י לעיל ב, ב, ותוס' שם ד"ה מאימתי).